

JOHN KEANE

Σύντομη ιστορία της δημοκρατίας

Μετάφραση: Γιώργος Μαραγκός

ΜΕΤΟΙΧΜΙΟ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Χρονολόγιο της δημοκρατίας</i>	10
<i>Εισαγωγή</i>	13
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ	
<i>Δημοκρατία συνέλευσης</i>	31
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	
<i>Δημοκρατία εκλογών</i>	93
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ	
<i>Δημοκρατία ελέγχου</i>	183
<i>Σημειώσεις</i>	259
<i>Κατάλογος εικόνων</i>	271

ΑΝ Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ ήταν μια απλή αφήγηση κατά την οποία αλλάζει η εποχή, αλλά όλα τα υπόλοιπα παραμένουν ίδια, το σύντομο αυτό βιβλίο θα πλησίαζε στο τέλος του. Για καλό ή για κακό, η ιστορία της δημοκρατίας δεν είναι έτσι. Δεν πρέπει λοιπόν να αποτελεί έκπληξη που εντός ολίγου θα συμβεί μια απροσδόκητη αναταραχή στην αφήγησή μας, μια αλλαγή που οδήγησε στη δεύτερη ιστορική φάση της δημοκρατίας. Ας την αποκαλέσουμε γέννηση της δημοκρατίας εκλογών.

Η δημοκρατία συνέλευσης γεννήθηκε στην Εγγύς Ανατολή και στον φοινικικό και τον ελληνικό κόσμο. Από τον 12ο μ.Χ. αιώνα περίπου, η δημοκρατία μπήκε σε μια νέα εποχή με επίκεντρο την περιοχή του Ατλαντικού – το υδάτινο γεωγραφικό τρίγωνο που εκτεινόταν από τις ακτές της Ευρώπης μέχρι απέναντι στη Βαλτιμόρη και τη Νέα Υόρκη και κάτω στο Καρακάς, το Μοντεβιδεο και το Μπουένος Άιρες. Είδε να γεννιέται μια ευφάνταστη και νέα έννοια της δημοκρατίας – ως λαϊκής αυτοδιακυβέρνησης βασισμένης στην εκλογή αντιπροσώπων που για ένα διάστημα κατέχουν αξιώματα και κυβερνούν εκ μέρους του λαού. Η περιοχή είδε επίσης να επινοούνται πολλοί νέοι θεσμοί και συνθήκες –κοινοβούλια, συντάγματα, πολιτικά κόμματα, εκλογικά κέντρα, ανεξάρτητοι εκδότες και ημερήσιες εφημερίδες– σχεδιασμένα να εγγυώνται τη λειτουργία των περιοδικών εκλο-

γών. Όπως θα δούμε, η δημοκρατία εκλογών προκάλεσε μεγάλο λαϊκό ενθουσιασμό και γέμισε τους καταπιεσμένους ελπίδες για έναν καλύτερα κυβερνώμενο κόσμο, απαλλαγμένο από απαιτήσεις και νταπλίκια. Μαστιζόταν όμως από εσωτερικές αντιφάσεις και άγρια αντιπολίτευση από τους τρομαγμένους εχθρούς της.

Η μακρά αυτή περίοδος άνοιξε με τη γέννηση των κοινοβουλευτικών συνελεύσεων στη βόρεια Ισπανία. Τέλειωσε με τρόπο λυπηρό, τις δεκαετίες του 1920 και του 1930, με τη σχεδόν παγκόσμια καταστροφή των θεσμών της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας εξαιτίας των αιματηρών δυνάμεων του πολέμου, της επανάστασης, της δικτατορίας και της απολυταρχικής εξουσίας που ταλαιπώρησαν το πρώτο μισό του 20ού αιώνα. Το 1941 είχαν μείνει στον πλανήτη λιγότερες από δώδεκα δημοκρατίες εκλογών. Στο μεσοδιάστημα, μέσα σε οχτώ αιώνες, συνέβησαν εκπληκτικά πράγματα.

«ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΚΗ ΑΛΛΑ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΥΤΙΚΗ»

Πώς μπορεί κανείς να βγάλει σωστό νόημα από τη μακρά αυτή μετάβαση; Ας ξεκινήσουμε εξετάζοντας μια σημαντική επιστολή που γράφει το καλοκαίρι του 1816 ο πρώην πρόεδρος των ΗΠΑ Τόμας Τζέφερσον. Αναλογιζόμενος τις αλλαγές στην κυβέρνηση και την πολιτική σκέψη κατά τη διάρκεια της ζωής του, δεν μάζησε καθόλου τα λόγια του: η άφιξη της δημοκρατίας εκλογών είχε αλλάξει θεμελιωδώς τη δυναμική του σύγχρονου κόσμου. Εξήγησε ότι παρόλο που οι αρχαίοι Έλληνες δεν είχαν γνώση των αρχών της εκλογικής αντιπροσώπευσης, η αλήθεια ήταν

πως η «άμεση δημοκρατία» της συνέλευσης απαιτούσε θεσμούς «αντιπροσωπείας», ο ρόλος των οποίων ήταν να προστατεύουν και να καλλιεργούν τη βούληση των πολιτών. Σύμφωνα με τον Τζέφερσον, δεν πέρασε από το μυαλό των Ελλήνων «πως εκεί που οι πολίτες δεν μπορούν να συγκεντρωθούν για να διεκπεραιώσουν προσωπικά τις υποθέσεις τους, μόνο εκείνοι έχουν το δικαίωμα να επιλέξουν τους φορείς που θα τις διεκπεραιώσουν». Οι Έλληνες πολίτες, ρήτορες και πολιτικοί στοχαστές δεν διέκριναν τη δυνατότητα της απελευθέρωσης από την κίβδηλη επιλογή ανάμεσα στην αυτοδιακυβέρνηση του λαού και την εξουσία των λίγων – την ολιγαρχία.

Η καθοριστική καινοτομία της σύγχρονης εποχής, συνεχίζει ο Τζέφερσον –έχοντας κατά νου κυρίως την Αμερική και τη Δυτική Ευρώπη– ήταν η επινόηση ενός νέου τύπου αυτοκυβερνώμενης δημοκρατίας με βάση τις περιοδικές εκλογές. Δεν ανέφερε την παραμόρφωση των εκλογών από παρελάσεις ποτισμένες στο ρούμι, εξαγορά ψήφων, ανταλλαγή πυροβολισμών και ξυλοδαρμούς μεταξύ των όχλων και δεν είπε λέξη για την πεποίθησή του ως ιδιοκτήτη δούλων ότι ήταν αδύνατη μια πολυφυλετική κοινωνία με ελεύθερους μαύρους. Αντίθετα κατέληξε στο συμπέρασμα ότι το πείραμα του να συνδυάζεις μια «κυβέρνηση δημοκρατική αλλά αντιπροσωπευτική ήταν και εξακολουθεί να είναι κατάλληλη για μας». Το νέο αντιπροσωπευτικό σύστημα δεν είχε ιστορικό προηγούμενο. Πρόσφερε στον «λαό» μια μέθοδο προστασίας «απέναντι στον εγωισμό των ηγετών που δεν υπόκεινται στον έλεγχό του σε σύντομες περιόδους». Με τέτοια προστασία, το πείραμα της δημοκρατίας εκλογών «καθιστούσε

άχρηστο σχεδόν ό,τι κι αν είχε γραφτεί στο παρελθόν για τη δομή της κυβέρνησης».¹

Τα τολμηρά του λόγια προκάλεσαν μεγάλα ερωτήματα που είχαν να κάνουν με το δύσκολο πρόβλημα του πότε και πώς είχε ξεκινήσει μια νέα εποχή με επινοήσεις που έδιναν στη λέξη «δημοκρατία» ένα εντελώς νέο νόημα για το οποίο οι Έλληνες δεν είχαν ιδέα. Πώς έφτασε στο σημείο να οριστεί εκ νέου ως δημοκρατία εκλογών; Πώς κατάφερε να ριζώσει σε κάθε ήπειρο; Γιατί απέτυχε εντέλει ως πολιτικό πείραμα στη γενέτειρά της την Ευρώπη; Και το πιο σημαντικό, μήπως οι μοναδικές ιστορικές περιστάσεις που τη γέννησαν ανήκουν πλέον στο παρελθόν – ζούμε άραγε σε έναν κόσμο πέρα από την εποχή της εκλογοκεντρικής δημοκρατίας;

Η ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΕΠΙΛΟΓΗΣ

«Εκείνοι που προσπαθούν να βρουν κίνητρο σε αυτό το αφήγημα θα διωχθούν νομικά· εκείνοι που προσπαθούν να βρουν ηθικό δίδαγμα θα εξοριστούν, εκείνοι που προσπαθούν να βρουν πλοκή, θα εκτελεστούν» γράφει ο Μαρκ Τουέιν στο προοίμιο του βιβλίου *Οι περιπέτειες του Χάκλμπερι Φιν*. Η ιστορία της γέννησης και της ανάπτυξης της δημοκρατίας εκλογών δεν είναι ακριβώς ένα μυστήριο όπως αυτά στα έργα του Τουέιν, αλλά σίγουρα τα μοτίβα γέννησής της είχαν τα προβλήματα και τις ατέλειές τους.

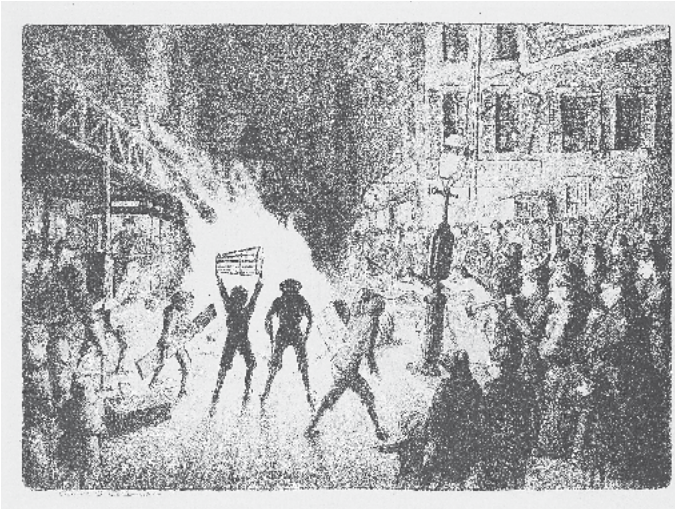
Ας πάρουμε ένα παράδειγμα που δείχνει πόσο περίπλοκη είναι ακριβώς η προέλευση της δημοκρατίας εκλογών: τη γλώσσα των εκλογών. Τα πρώτα χρόνια του 19ου αιώνα, όπως επι-

σήμανε ο Τζέφερσον, οι «ελεύθερες και δίκαιες» εκλογές θεωρούνταν η καρδιά και η ψυχή της νέας αυτής μορφής δημοκρατίας. Το λεξιλόγιο των εκλογών όμως είναι ένα συνονθύλευμα από διαφορετικές λέξεις με ποικίλη καταγωγή. Η αγγλική λέξη *election*, δηλαδή «εκλογή», προέρχεται από τα λατινικά με την έννοια του «διαλέγω· επιλέγω ανάμεσα σε διάφορες και αρκετές δυνατότητες». Ο ομαδικός όρος για εκείνους που επιλέγουν, *electorate*, δηλαδή «εκλογικό σώμα», είναι πολύ πιο πρόσφατος· η πρώτη καταγεγραμμένη χρήση του ανάγεται μόλις στα 1879. Πριν από αυτό, η λέξη που χρησιμοποιούσαν όλοι ήταν *electors*, δηλαδή «εκλέκτορες». Το γενικό εκλογικό δικαίωμα σήμερα αποκαλείται *franchise*, αλλά η λέξη αυτή στα αγγλικά του 13ου αιώνα σήμαινε αρχικά «προνόμιο ή δικαίωμα» και «ελευθερία, απαλλαγή από δουλεία ή κυριαρχία». Η ίδια λέξη αργότερα άρχισε να αναφέρεται στη νομική ασυλία λόγω δώξης, μόνο για να εξελιχτεί αργότερα σε νέες έννοιες, όπως η πράξη της παραχώρησης του δικαιώματος ή του προνομίου (π.χ. όταν ένας κυρίαρχος μονάρχης δίνει ασυλία από σύλληψη), το δικαίωμα ψήφου ή, όπως χρησιμοποιείται σήμερα, η άδεια που δίνεται από μια επιχείρηση σε κάποιον να πουλάει ή να εμπορεύεται τα προϊόντα της σε μια συγκεκριμένη περιοχή.

Κι έπειτα υπάρχουν και όροι όπως *representative*, δηλαδή «αντιπρόσωπος». Προέρχεται από το λατινικό *repraesentare* – αναπαριστώ, απεικονίζω ή εκθέτω–, αλλά το μεταγενέστερο νόημα ενός αντιπρόσωπου που έχει επιλεγεί για να πράττει εκ μέρους των άλλων ήταν πιθανότατα δώρο από τον κόσμο του πρώιμου Ισλάμ, όπου ήταν συνήθης η πρακτική του διορισμού ενός

ουακίλ που χειρίζεται εξ αποστάσεως νομικά, εμπορικά και θρησκευτικά ζητήματα (το *ουακίλ* είναι επίσης ένα από τα ονόματα του Θεού, που σημαίνει «αξιόπιστος»). Και υπάρχει και η λέξη *voting*, δηλαδή «ψηφοφορία», από το λατινικό *votum*. Στο αγγλικό λεξιλόγιο μπήκε κατά τον 14ο αιώνα και σήμαινε «εύχομαι ή ορκίζομαι» και «υπόσχομαι ή αφιερώνω», ενώ στη συνέχεια μεταμορφώθηκε στη Σκωτία γύρω στα 1600, όπου και σήμαινε «έκφραση επιλογής σε εκλογές». Η λέξη *poll*, δηλαδή «κάλπη» ή «ψηφοφορία», χρησιμοποιούνταν επίσης για την πράξη της ψηφοφορίας. Στην παλιά ολλανδική ή γερμανική της καταγωγή – και σε αρκετές διαλέκτους που ομιλούνται και σήμερα – σήμαινε «κεφάλι». Τα τελευταία χρόνια του 16ου αιώνα άρχισε να αναφέρεται στο νέο έθιμο να γίνεται ψηφοφορία με καταμέτρηση, τρόπον τινά, κεφαλών, η οποία είχε στόχο να θέσει τέλος στη διεφθαρμένη πρακτική να βγαίνει το αποτέλεσμα των εκλογών από εκείνους που φώναζαν πιο δυνατά για τον υποψήφιό τους. Κι αυτή η λέξη με τη σειρά της, *candidate* στα αγγλικά, προέρχεται από τις μέρες της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας, όπου και το λατινικό *candidatus* σήμαινε «ντυμένος στα λευκά». Αναφερόταν στους πολιτικούς εκείνους που ντύνονταν με λευκή τήβεννο ως εξάρτημα της υποψηφιότητάς τους να γίνουν μέλη της κυβερνητικής και συμβουλευτικής συνέλευσης της αριστοκρατίας που είναι γνωστή ως Σύγκλητος.

Η γλώσσα των εκλογών μάς θυμίζει ότι οι απαρχές της δημοκρατίας εκλογών είναι περίπλοκες. Δεν ήταν μια απλή «σύγχρονη» επινόηση, όπως νομίζουμε συχνά, αλλά είχε τις ρίζες της στη μεσαιωνική Ευρώπη. Δεν ήταν κατά κύριο λόγο απόγονος

Ο πίνακας *Γιορτινή φωτιά τη νύχτα των εκλογών* (1928) συλλαμβάνει αυτό που ο Νεοϋορκέζος καλλιτέχνης Γκλεν Ο. Κόλμαν αποκάλεσε την «τρελή ομορφιά» και τον άτακτο ενθουσιασμό που προκαλούσε η ψήφος της εργατικής τάξης σε μια εποχή όπου κυριαρχούσαν τα μεγάλα κεφάλια των πολιτικών κομμάτων και οι πλούσιοι επιχειρηματίες-δωρητές.

των διαδικασιών «εκσυγχρονισμού» που έχουν αναλύσει οι ακαδημαϊκοί, ούτε γεννήθηκε χάρη στην «ανάδειξη και ανάπτυξη του σύγχρονου έθνους κράτους» όπως διατείνεται ο μελετητής Ντέιβιντ Ράνσιμαν.² Ούτε ήταν αποτέλεσμα της Αμερικανικής Επανάστασης του 18ου αιώνα, όπως έχει υποστηρίξει ο πολιτικός επιστήμονας Φράνσις Φουκουγιάμα. Δεν ήταν ούτε έργο της αριστοκρατίας ούτε απλώς έκφραση της «ανόδου των αστών» ή του φιλελευθερισμού, όπως πίστευαν ο Καρλ Μαρξ, ο Χάρολντ Λάσκι, ο Καρλ Σμιτ και άλλοι πολιτικοί συγγραφείς

που στοχάστηκαν ως προς το θέμα τους τελευταίους δύο αιώνες. Πολλαπλές δυνάμεις και γεγονότα εντός της περιοχής του Ατλαντικού συνωμότησαν για να προκύψει η δημοκρατία εκλογών. Συχνά ήταν παιδί αθέλητων συνεπειών, τις οποίες ούτε είχε ορίσει κανείς ούτε ήταν αναπόφευκτες. Η γέννηση και η επιβίωσή της, αλλά και η μετάλλαξη, και εντέλει ο θάνατός της, απηφούσαν απλές διατυπώσεις και καθολικούς νόμους. Και είναι συναρπαστικός ο τρόπος που διάφοροι από τους βασικούς της θεσμούς δεν θεωρούνταν από τους επινοητές τους ότι είχαν οποιαδήποτε σχέση με τη «δημοκρατία». Συνήθως την απεχθάνονταν τη λέξη.

Πολλά χέρια ήταν υπεύθυνα για τη δημιουργία των θεσμών της δημοκρατίας εκλογών. Κάποιο ρόλο έπαιξαν μονάρχες, μοναχοί, βοσκοί, γυναίκες, πολιτικοί και αριστοκράτες. Το ίδιο ισχύει για τεχνίτες, ρεπουμπλικάνους, κληρικούς, δανειστές, κατοίκους των πόλεων, αγρότες, στρατιώτες, εκδότες, πιστούς μουσουλμάνους και θεοφοβούμενους προτεστάντες αποστάτες. Από τη στιγμή που η δημοκρατία εκλογών, με τις αρχές και τις πρακτικές της, διατήρησε την αντίληψη της δημοκρατίας ως λαϊκής αυτοδιακυβέρνησης – του δικαιώματος των ψηφοφόρων να συναθροίζονται ελεύθερα σε δημόσιες συναντήσεις, για παράδειγμα, χρωστούσε επίσης πολλά και στον αρχαιοελληνικό κόσμο της δημοκρατίας συνέλευσης.

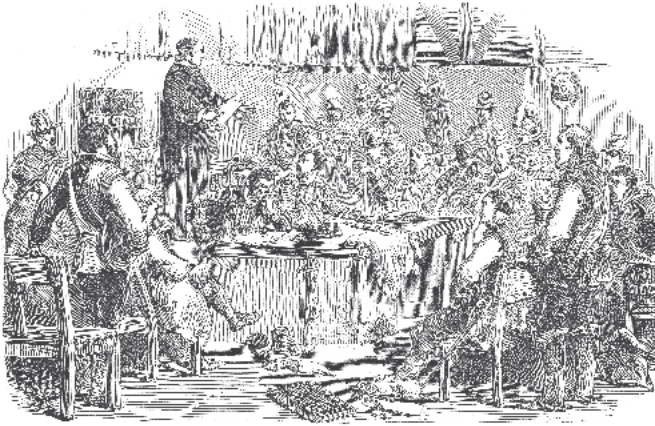
Σε όλη την περιοχή του Ατλαντικού, ακούγονταν παθιασμένες διαφωνίες για το τι σήμαινε ακριβώς η αντιπροσώπευση, ποιος είχε το δικαίωμα να αντιπροσωπεύσει ποιον και τι έπρεπε να γίνει όταν οι αντιπρόσωποι αδιαφορούσαν για ή εκνεύριζαν

εκείνους που υποτίθεται πως εκπροσωπούσαν. Μεγάλες διαμάχες γίνονταν επίσης και για τις αρετές της εκλεγμένης κυβέρνησης. Το κοινό στοιχείο αυτής της περιόδου όμως ήταν η ολοένα και μεγαλύτερη επίγνωση ότι η κυβέρνηση των εκλεγμένων αντιπροσώπων ασκούσε αδιαμφισβήτητα έναν μαγνητισμό σε εκατομμύρια ανθρώπους που ήταν πεπεισμένοι ότι μπορούσε να τους προσφέρει έναν καλύτερο τρόπο ζωής.

ΕΠΑΝΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Πολλούς αιώνες μετά την εξαφάνιση της δημοκρατίας στην Αθήνα, οι συνελεύσεις εξακολουθούσαν να ακμάζουν σε συγκεκριμένες περιόδους και τόπους σε όλη την περιοχή του Ατλαντικού. Λαϊκές συναθροίσεις, γνωστές ως *contiones*, γίνονταν ανά τακτά χρονικά διαστήματα από τους ηγεμόνες της Ρωμαϊκής Δημοκρατίας, οι οποίες επιβίωσαν μέχρι το 27 π.Χ. Οι συνελεύσεις επανεμφανίστηκαν στις Φερόες Νήσους και την Ισλανδία, όπου από το 930 και εξής γινόταν μια ετήσια θερινή συνάντηση ονόματι *al-thing* ή *alping* στα ελβετικά καντόνια, τα οποία κυβερνούσαν συνελεύσεις πολιτών που είχαν διάφορα ονόματα, όπως *landsgemeinde*, *talschaft* και *teding* και στις βρετανικές αποικίες της Αμερικής, όπως η Βιρτζίνια, όπου οι πρώτες συνελεύσεις από τις αρχές του 17ου αιώνα παρακολουθούνταν και ελέγχονταν από δουλοκτύτες προτεστάντες με περιουσία.

Το τρένο λοιπόν της βασισμένης στη συνέλευση δημοκρατίας δεν τερμάτιζε απλώς σε έναν ιστορικό σταθμό για να κατεβούν οι επιβάτες και να μπουν στο επόμενο τρένο της δημοκρατίας εκλογών. Υπήρχαν εξελίξεις, πωσωγυρίσματα, δραματικές ανα-

Η πρώτη συνεδρίαση της Βουλής των Αστών, της πρώτης εκλεγμένης νομοθετικής συνέλευσης στις αμερικανικές αποικίες, στο Τζεϊμστάουν της Βιρτζίνιας το 1619.

ταράξεις και ρήξεις σε αργή κίνηση. Και υπήρξαν και κάμποσες στιγμές στις οποίες οι πρώτοι υπερασπιστές των περιοδικών εκλογών δεν έδειχναν να καταλαβαίνουν τη μακροπρόθεσμη σημασία των πεπραγμένων τους.

Ένα παράδειγμα είναι η επινόηση της φράσης «αντιπροσωπευτική δημοκρατία». Οι δύο λέξεις χρησιμοποιήθηκαν μαζί προς τα τέλη του 18ου αιώνα από συντάκτες συνταγμάτων, πολιτικούς συγγραφείς και πολίτες για να αναφερθούν σε έναν τύπο εκλεγμένης κυβέρνησης που βασίζεται στη λαϊκή συναίνεση. Αυτό που δεν είναι σαφές είναι ποιος την επινόησε. Υπάρχουν τεκμήρια ότι το οξύμωρο αυτό έχει αγγλο-ολλανδο-γαλλο-αμερικανική καταγωγή. Υπάρχουν πολλές περίεργες στιγμές

που κάποιος ανέφερε τη φράση, αλλά ούτε το νόημά της ούτε η ιστορική της σημασία γίνονταν κατανοητά από εκείνους που τη χρησιμοποιούσαν. Ο Γάλλος του 18ου αιώνα Σαρλ-Λουί ντε Σεκοντά, Βαρόνος του Μοντεσκιέ (1689-1755), ένα μετρίως πλούσιο μέλος της αριστοκρατίας του Μπορντό που κατείχε για λίγο το αξίωμα του προέδρου του κοινοβουλίου (*parlement*) του Μπορντό, επισήμανε στο *Πνεύμα των νόμων* (1748) ότι σε μια δημοκρατία «Ο λαός, στον οποίο ενυπάρχει η υπέρτατη εξουσία, οφείλει να διαχειρίζεται όσα είναι εντός των δυνατοτήτων του», αλλά «εκείνα που ξεπερνούν τις ικανότητές του πρέπει να αναλαμβάνονται από τους λειτουργούς του».³

Λειτουργοί; Τι σήμαινε να εμπιστευόμαστε τις λαϊκές υποθέσεις σε αυτούς; Ένας Γάλλος ευγενής, υπουργός Εξωτερικών του Λουδοβίκου ΙΕ΄, ο μαρκήσιος ντ' Αρζανσόν (1694-1757), βρισκόταν στην κατάλληλη θέση να απαντήσει σε τέτοιες ερωτήσεις. Ήταν ανάμεσα στους πρώτους συγγραφείς που προσέγγισαν τόσο το νόημα της φράσης όσο και τον νέο ορισμό της δημοκρατίας ως λαϊκής αντιπροσώπευσης. Γράφει ο ντ' Αρζανσόν για τη διαφορά ανάμεσα στην «ψευδή» και την «αληθινή» δημοκρατία:

Η ψευδής δημοκρατία σύντομα εκπίπτει στην αναρχία. Είναι κυβέρνηση του πλήθους· δηλαδή όπως ένας λαός εξεγερμένος, που απηφά και χλευάζει τον νόμο και τη λογική. Ο τυραννικός δεσποτισμός της είναι εμφανής από τη βία των κινήματων της και την αβεβαιότητα των συνεδριάσεών της. Στην αληθινή δημοκρατία, οι άνθρωποι δρουν δι' αντιπρο-

σώπων, που αποκτούν το αξίωμα μέσω εκλογών· η αποστολή των εκλεγμένων από τον λαό και η ισχύς που έχουν αυτοί οι αξιωματούχοι αποτελούν τη λαϊκή εξουσία.⁴

Ο ανορθόδοξος συλλογισμός του ήταν ότι δεν πρέπει να φοβάται κανείς τη δημοκρατία επειδή δεν επρόκειτο για οχλοκρατία. Άρα δεν είναι απορίας άξιο που η κυκλοφορία του βιβλίου του απαγορεύτηκε από τις βασιλικές αρχές για τρεις δεκαετίες προτού εκδοθεί τελικά μετά θάνατον.

Σύντομα άλλοι ξεκίνησαν να ερευνούν και να εκλαϊκεύουν τους συνδέσμους μεταξύ της δημοκρατίας και των «εκπροσώπων που αποκτούν το αξίωμα μέσω εκλογών» και οι συνεισφορές τους ταξίδεψαν πέρα από ωκεανούς και σε ολόκληρες ηπείρους – γρήγορα. Στην άλλη άκρη του Ατλαντικού, ο Τζέιμς Μάντισον (1751-1836), συντάκτης του νέου Συντάγματος των ΗΠΑ και αργότερα πρόεδρος της δημοκρατικής αυτής χώρας, εξέφρασε την περιφρόνησή του για τη λέξη «δημοκρατία», αλλά θεωρούσε πως ο ίδιος ήταν ανάμεσα σε εκείνους που έβλεπαν την καινοτομία του αμερικανικού πολιτικού πειράματος στην «ανάθεση της διακυβέρνησης... σε έναν μικρό αριθμό πολιτών που εκλέγονται από τους υπόλοιπους».⁵ Ο Αλεξάντερ Χάμιλτον (περ. 1755-1804) ήταν ενδεχομένως ο πρώτος Αμερικανός επαναστάτης που κόλλησε τη λέξη «αντιπροσώπευση» με τη λέξη «δημοκρατία», χρησιμοποιώντας μάλιστα σε κάποια φάση την εντελώς νέα φράση «αντιπροσωπευτική δημοκρατία», χωρίς να κατανοεί τη σημασία της. Είναι περίεργο που ορισμένοι από τους πλέον πολύτιμους όρους στην ιστορία της δημοκρατίας επινοήθηκαν σαν

σε όνειρο, αλλά αυτό συνέβη με τον Χάμιλτον και τη νέα φράση. Συνήθως αντιμετώπιζε εχθρικά τη λαϊκή εξουσία, την οποία και καταδίκασε ως συνταγή για «Τυραννία» και «παραμόρφωση» με μπροστάρη «έναν ακυβέρνητο όχλο». Μια φορά όμως, λίγο μετά τη Διακήρυξη της Ανεξαρτησίας, ο Χάμιλτον αρνήθηκε ότι «η αστάθεια είναι εγγενής στη φύση των λαϊκών κυβερνήσεων». Αυτές οι κυβερνήσεις, είπε, θα μπορούσαν να είναι «ευτυχείς, τακτικές και ανθεκτικές» αν έπαιρναν τη μορφή μιας «αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, όπου το δικαίωμα των εκλογών διασφαλίζεται και διέπεται από κανόνες, και η άσκηση της νομοθετικής, εκτελεστικής και δικαστικής εξουσίας εναπόκειται σε επίλεκτα άτομα, επιλεγμένα *πραγματικά* και όχι *κατ' όνομα* από τον λαό».⁶

Το ίδιο είπε πιο ωμά ένας Σκοτσέζος, ο Τζέιμς Γουίλσον (1742-1798), πολυμαθής πρεσβυτεριανός δικηγόρος που επίσης βοήθησε στη σύνταξη του Συντάγματος του 1787. Ο Γουίλσον επισήμανε ότι το νέο ομοσπονδιακό σύνταγμα της αμερικανικής δημοκρατίας ήταν διπλά ασυνήθιστο: αναγνώριζε ότι η «αντιπροσώπευση καθίσταται απαραίτητη μόνο επειδή είναι αδύνατο για τον λαό να πράττει συλλογικά» με συνέπεια το νέο κράτος να είναι «καθαρά δημοκρατικό», αφού «όλη η εξουσία κάθε είδους προέρχεται από την αντιπροσώπευση του λαού και η δημοκρατική αρχή διέπει κάθε τμήμα της κυβέρνησης».⁷

Αυτοί ήταν ολοκαίνουριοι τρόποι επανερμηνείας της δημοκρατίας, η οποία σήμαινε πλέον ότι ήταν ένας τύπος διακυβέρνησης όπου οι ψηφοφόροι, που έχουν γνήσια επιλογή ανάμεσα σε δύο τουλάχιστον εναλλακτικές, εκλέγουν τους ηγέτες τους οι οποίοι και δρουν υπερασπιζόμενοι τα συμφέροντα των ψηφο-

φόρων. Τα πράγματα κατέστησε σαφή η δημοφιλής περιγραφή του λόρδου Χένρι Μπρούαμ για τις αρχές της αντιπροσώπευσης. «Η ουσία της αντιπροσώπευσης» γράφει ο κοινοβουλευτικός από το Εδιμβούργο, γνωστός για το ότι ήταν υπέρμαχος του ελεύθερου εμπορίου, της κατάργησης της δουλείας και της παραχώρησης δικαιώματος ψήφου στις μεσαίες τάξεις, «είναι ότι η εξουσία του λαού θα πρέπει να παραχωρείται και να μεταβιβάζεται, για περιορισμένη περίοδο, στον λειτουργό που έχει επιλέξει ο λαός ώστε αυτός να εκτελεί το μέρος της διακυβέρνησης το οποίο, αν δεν γινόταν αυτή η μεταβίβαση, θα εκτελούνταν από τον ίδιο τον λαό».⁸

Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΕΥΣΗΣ

Οι περίεργοι αναγνώστες θα ρωτήσουν: γιατί αυτός ο νέος τρόπος σκέψης για τη δημοκρατία ως λαϊκή εκπροσώπηση θεωρήθηκε βήμα προς τα μπρος, βελτίωση σε σχέση με τη δημοκρατία συνέλευσης;

Η συνήθης απάντηση που δίνουν συχνά οι ιστορικοί είναι ότι η δημοκρατία εκλογών αποτελούσε λειτουργική απάντηση στις εδαφικές προσαγές – μια πρακτική λύση στο πρόβλημα του πώς ασκείται η εξουσία υπεύθυνα σε εκτεταμένα κράτη και αυτοκρατορίες, στις οποίες οι μεγάλες αποστάσεις απέτρεπαν τις διάζωσης συναντήσεις σε συνελεύσεις. Η περίπτωση της δημοκρατίας εκλογών ήταν πολύ πιο δελεαστική. Η επιμονή του Τόμας Τζέφερσον ότι υπό τις συνθήκες της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας «Υπάρχει το πλήρωμα του χρόνου για το πότε πρέπει να αποχωρήσουν οι άνθρωποι και να μην καταλαμβάνουν για με-

γάλο διάστημα τον χώρο στον οποίο άλλοι έχουν το δικαίωμα να προχωρήσουν»⁹ είναι ζωτικό στοιχείο για τον ευφυή ισορροπισμό που εξέφρασαν στα τέλη του 18ου αιώνα και στον 19ο εκδότες, συντάκτες συνταγμάτων, δημοσιογράφοι και πολίτες.

Ο Τζέφερσον ουσιαστικά υποστήριξε ότι πρέπει να υπάρξει δημοκρατία εκλογών που επικεντρώνεται στην πολιτική ηγεσία. Σε αντίθεση με τη μοναρχία και τον δεσποτισμό, η δημοκρατία απαιτεί καθοδήγηση, έμπνευση και στήριξη από τους λαϊκούς ηγέτες κατά τον χειρισμό περίπλοκων πολιτικών ζητημάτων, είπε. Οι πραγματικοί ηγέτες ηγούνται επειδή πείθουν τους άλλους να τους θαυμάζουν, όχι επειδή τους τραβούν από τ' αυτιά. Πρόσθεσε όμως ευθύς ότι η αντιπροσωπευτική δημοκρατία κρατάει τους ηγέτες προσγειωμένους. Τους δίνει την εξουσία να κυβερνούν, αλλά τους βάζει και δοκιμασίες, τους κοροϊδεύει, κάνει αστεία εις βάρος τους και απειλεί τους κατεργάρηδες με απώλεια του αξιώματός τους. Δίνει στους πολίτες τρόπο να ξεφορτώνονται φρικτούς ηγέτες που λένε ψέματα, κλέβουν, εξαπατούν, υπόσχονται θαύματα ή φέρονται σαν δημαγωγοί. Σε αντίθεση με τους μη εκλεγμένους μονάρχες και τους διψασμένους για εξουσία τυράννους και δεσπότες, οι εκλεγμένοι αντιπρόσωποι έχουν το αξίωμα μόνο προσωρινά. Η αντιπροσωπευτική διακυβέρνηση είναι λοιπόν μια εξαιρετική συνταγή για ειρήνη, ένας τρόπος να αποφευχθεί ο εμφύλιος πόλεμος δημιουργώντας χώρο για πολιτικές διαφωνίες και προσφέροντας στους πτημένους κλάδο ελαίας: της ελπίδας ότι μπορούν να κατέβουν ξανά στις εκλογές, της διαβεβαίωσης ότι δεν υπάρχουν παρίες στο πολίτευμα.

Ο πολιτικός (1775), ένα σατιρικό χαρακτικό του Τζον ΚιζΣέργουιν, βασίζεται σε σκίτσο του Άγγλου καλλιτέχνη Γουίλιαμ Χόγκαρθ, του οποίου ο μύωπας φίλος, κατασκευαστής δαντέλας και πολιτικός Εμπενίξερ Φόρεστ απεικονίζεται εδώ να βάζει αφηρημένος φωτιά στο καπέλο του ενώ διαβάζει εφημερίδα.

Ένα όφελος λοιπόν ήταν το λουρί στην ηγεσία. Ένα άλλο όφελος της δημοκρατίας εκλογών, σύμφωνα με τους υποστηρικτές της, ήταν η αναγνώριση ότι οι κοινωνικές διαφωνίες και συγκρούσεις ήταν θεμιτές. Το σημείο αυτό το εξέφρασε ο στενός πολιτικός φίλος του Τζέφερσον, ο Τόμας Πέιν (1737-1809). «Αν η Αθήνα είχε αντιπροσώπευση, θα είχε ξεπεράσει τη δική

της δημοκρατία» γράφει ο συγγραφέας των βιβλίων με τις μεγαλύτερες πωλήσεις τον 18ο αιώνα, μεταξύ αυτών *Τα δικαιώματα του ανθρώπου* (1791). Υποστήριξε με θέρμη την «αντιπροσωπευση ενσωματωμένη στη δημοκρατία» ως νέο τύπο διακυβέρνησης που επιτρέπει διαφωνίες. Απέρριπτε τη μοναρχία και την παρωχημένη πίστη της σε ένα ενοποιημένο πολιτικό σώμα· ήταν ανώτερη από την «απλή δημοκρατία» της αρχαίας Αθήνας, της οποίας ο *δήμος* βρισκόταν υπό διαρκή πίεση να επιζητεί την αρμονία, να φέρεται λες και η κοινωνική ποικιλομορφία και η διάσπαση των πολιτικών απόψεων αποτελούσαν εμπόδιο στη λαϊκή εξουσία. Αντίθετα, η δημοκρατία εκλογών αναγνώριζε ανοιχτά το θεμιτό του κοινωνικού διχασμού και τον ανταγωνισμό ανάμεσα στα διαφορετικά πολιτικά κόμματα. Αποστρεφόταν την ιδέα ότι η δημοκρατία ήταν αντιδημοκρατική και ότι το πολιτικό σώμα θα πρέπει να είναι ενιαίο και να καθοδηγείται από την αλάνθραστη βούληση ενός εξιδανικευμένου Λαού. «Ένα έθνος δεν είναι ένα σώμα, ώστε η εικόνα του να εκπροσωπείται από το ανθρώπινο σώμα» εξήγησε ο Πέιν «αλλά είναι σαν σώμα που εμπεριέχεται σε έναν κύκλο, που έχει κοινό κέντρο, στο οποίο συναντώνται όλες οι ακτίνες· και το κέντρο σχηματίζεται από την αντιπροσωπευση».¹⁰

Ήταν ένας συναρπαστικά νέος τρόπος σκέψης για τις ευκαιρίες και τους κινδύνους του χειρισμού της πολιτικής εξουσίας. Έγινε η φιλοσοφική βάση για περιοδικές εκλογές με πολλαπλά πολιτικά κόμματα. Ο πολυκομματικός ανταγωνισμός, που για πρώτη φορά έλαβε χώρα στις Ηνωμένες Πολιτείες κατά τη δεκαετία του 1820, ήταν ανάμεσα στις βασικές επινοήσεις της εποχής

της δημοκρατίας εκλογών. Αν και κάποτε είχαν αποκρηυθεί ως «κλίκες» και «συνωμοσίες», τα πολιτικά κόμματα έγιναν ζωντανή υπενθύμιση ότι οποιοδήποτε πολιτικό σώμα ήταν υλικά χωρισμένο από διαφορετικές απόψεις και συμφέροντα. Στη νέα αυτή εξίσωση, τα κόμματα δεν περιορίζονταν να κινητοποιούν τους ανθρώπους να τους ψηφίσουν. Εξέφραζαν διαφωνίες, διαμόρφωναν πολιτικές, προήγαγαν τον αλφαριθμητισμό, έδιναν δουλειά και πρόσφεραν πρόνοια στους υποστηρικτές τους και προετοίμαζαν τους αντιπροσώπους για την κατοχή κυβερνητικού αξιώματος.

Τα κόμματα ήταν μέρος της εγγύησης ότι μια δημοκρατία εκλογών θα ήταν ένας ασυνήθιστος τύπος πολιτεύματος στον οποίο μπορούσαν να ακμάσουν μη κυβερνητικοί σύνδεσμοι γνωστοί ως «κοινωνία των πολιτών». Η αρχή ήταν απόλυτα σύγχρονη: μέσω φορέων όπως οι επιχειρήσεις, τα συνδικάτα, οι εκκλησίες, οι ταβέρνες, τα εστιατόρια, οι επιστημονικές ενώσεις και τα τυπογραφεία, έλεγε η λογική, οι κοινωνίες των πολιτών έδιναν χώρο στους πολίτες να συνεργαστούν για να διεκδικήσουν και να προστατεύσουν τα συμφέροντά τους, να ζήσουν διαφορετική ζωή ως ίσοι, σε απόσταση από την κυβέρνηση, η οποία θα έπρεπε να προσέχει διαρκώς να κρατάει ικανοποιημένους πολίτες οπλισμένους με το δικαίωμα της ψήφου για τους αντιπροσώπους του κόμματος που έχουν επιλέξει.

Η επιμονή ότι «ο λαός» δεν είναι ποτέ ένα ομοιογενές σώμα και ότι η δημοκρατία δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς κάποιον τρόπο να εκπροσωπούνται οι διαφορές απόψεων χρησιμοποιήθηκε από τους πρώτους υποστηρικτές της δημοκρατίας εκλογών

για να δικαιολογήσουν το γεγονός ότι απάλλαξαν τον κόσμο από την κληρονομική πλιθιότητα μοναρχών όπως ο Γεώργιος Γ΄. Η αντιπροσωπευτική διακυβέρνηση καταφέρθηκε εναντίον του λογικού σφάλματος ότι το σπέρμα, τα ωάρια και οι εκλεπτυσμένοι τρόποι ήταν τα μυστικά της καλής διακυβέρνησης. Αντίθετα, υπέθεσε ότι από τη στιγμή που ο πολιτικός λόγος περί «Λαού» είναι μια αόριστη έννοια, τότε το καλύτερο είναι να ενθαρρύνονται οι μη βίαιες, δημόσιες εκφράσεις διαφορετικών συμφερόντων και απόψεων, τις οποίες και χειρίζονται υπεύθυνοι ηγέτες καθοδηγούμενοι από τις αρχές της καλής διακυβέρνησης που συνδυάζεται με πολιτικό συμβιβασμό.

Κατά τον 18ο αιώνα οι υποστηρικτές της αντιπροσώπευσης πρόσφεραν επίσης μια αιτιολόγηση του νέου τύπου διακυβέρνησης. Η αντιπροσωπευτική δημοκρατία θεωρούνταν γιατρικό για το πρακτικό πρόβλημα ότι δεν μπορούν να συμμετέχουν όλοι οι πολίτες στη λήψη των αποφάσεων που επηρεάζουν τη ζωή τους, ακόμα και αν είχαν τον χρόνο και τους πόρους να το κάνουν. Η αρχή ότι όποιος επηρεάζεται από μια απόφαση έχει το αναφαίρετο δικαίωμα να συμμετέχει στη διαμόρφωση και την εφαρμογή της απόφασης θεωρήθηκε ανέφικτη, υπερβολικά ελληνική. Ο λαός πρέπει να αναθέτει την αποστολή της διακυβέρνησης σε επιλεγμένους αντιπροσώπους, έλεγε το επιχείρημα. Η δουλειά των αντιπροσώπων αυτών είναι να παρακολουθούν πώς δαπανάται το δημόσιο χρήμα. Εκπροσωπούν τους ψηφοφόρους τους στην κυβέρνηση και τη γραφειοκρατία της. Συζητούν τα προβλήματα και γράφουν νόμους. Κυβερνώντας εκ μέρους του λαού, διαμορφώνουν την εξωτερική πολιτική. «Στην

αρχική της μορφή» γράφει ο Πέιν στα πρότυπα του ντ' Αρζανσόν, «η απλή Δημοκρατία δεν ήταν τίποτε άλλο από μια αίθουσα συγκεντρώσεων των αρχαίων. Καθώς αυξανόταν ο πληθυσμός και επεκτείνονταν τα εδάφη στις δημοκρατίες αυτές, η απλή δημοκρατική μορφή έγινε δύσχρηστη και ανεφάρμοστη». Ενσωματώνοντας όμως την αντιπροσώπευση στη δημοκρατία, «φτάνουμε σε ένα σύστημα διακυβέρνησης ικανό να ασπαστεί και να συνδέσει όλα τα διαφορετικά συμφέροντα και κάθε βαθμό εδαφικής έκτασης και πληθυσμού».¹¹

Η πορεία της δημοκρατίας στον χρόνο, από την αρχαιότητα μέχρι τις σύγχρονες προκλήσεις

Στο κατατοπιστικό αυτό βιβλίο ο καταξιωμένος πολιτικός στοχαστής John Keane, αξιοποιώντας χάρτες, διαγράμματα και εικόνες, καταθέτει την περίπλοκη ιστορία των δημοκρατικών ιδεών και πρακτικών.

Περιγράφει τις πρώτες δημοκρατίες συνέλευσης στη Μέση Ανατολή και την Ελλάδα, συνεχίζει με την ευρωπαϊκής έμπνευσης δημοκρατία εκλογών και τη γέννηση της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας, ενώ φτάνει στη σύγχρονη δημοκρατία ελέγχου, καταδεικνύοντας τους κινδύνους από την κυριαρχία του νέου δεσποτισμού.

*Μια τολμηρή υπεράσπιση
του πολύτιμου παγκόσμιου ιδανικού,
που μας κάνει να αναρωτηθούμε:*

Η δημοκρατία έχει ιστορία, έχει όμως και μέλλον;

ISBN: 978-618-03-3554-5

9 786180 335545

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 83554

metaixmio.gr

ΔΙΑΓΕΣΙΜΟ
ΚΑΙ ΣΕ

e-book